

УДК 378.183
DOI: 10.24144/2524-0609.2024.54.78-82

Козубовська Ірина Василівна

доктор педагогічних наук, професор
завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
kozub@hotmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-5562-0472>

Козубовський Ростислав Володимирович

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра соціології і соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
rostyslav.kozubovskyi@uzhnu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-9976-1931>

Смук Оксана Тарасівна

кандидат психологічних наук, доцент
кафедра психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
smuk.oksana@uzunu.edu.ua
<http://orcid.org/0000-0001-6540-467X>

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу проблеми формування професійної спрямованості майбутніх фахівців соціономічної сфери. Мета дослідження: розкрити сутність спрямованості особистості та особливості формування професійної спрямованості у фахівців соціономічних професій. Методи дослідження: теоретичні (вивчення наукової літератури, аналіз, систематизація, порівняння, узагальнення отриманої інформації). Встановлено, що в найбільш загальному значенні під спрямованістю особистості розуміють сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості й визначають її вибірковість і активність. Спрямованість особистості характеризується її переконаннями, ідеалами, інтересами, схильностями, у яких виражається світогляд людини. У своїй структурі види спрямованості містять потреби, установки, відносини. Якщо мова йде про спрямованість особистості при виконанні конкретної діяльності, то використовується поняття «професійна спрямованість». Будучи важливою стороною загальної спрямованості особистості, професійна спрямованість представляє сукупність потреб, установок, інтересів, схильностей, ідеалів, переконань і визначає вибір життєвих цілей. Формувати професійну спрямованість у майбутніх фахівців – це означає зміцнювати в них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, схильності і здібності до неї, прагнення вдосконалити свою кваліфікацію після закінчення навчального закладу, розвивати ідеали, погляди, переконання, престиж професії у власних очах майбутнього фахівця. Готовність майбутнього фахівця соціономічної сфери до професійної діяльності визначається: психологічною готовністю, науково-професійною, практичною, психофізіологічною, фізичною.

Ключові слова: спрямованість особистості, професійна спрямованість, фахівці соціономічної сфери, готовність, формування, професійна діяльність.

Вступ. Формування професійної спрямованості майбутніх фахівців соціономічної сфери в системі вищої освіти є важливою умовою їх професійного становлення.

В умовах реалізації процесу становлення фахівців у системі вищої освіти спостерігаються протиріччя між вимогами, які ставляться до психологів, педагогів, соціальних працівників, і рівнем готовності випускників до виконання своїх професійних обов'язків; між традиційною системою підготовки соціономів та індивідуально творчим характером їх діяльності. Відбувається загострення наступних проблем підготовки фахівців соціальної сфери: проблеми нової структури освіти; вдосконалення змісту освіти; пошук нових організаційних форм і методів діяльності.

Для вирішення даних проблем необхідним є формування професійної спрямованості студентів засобами не тільки навчальних дисциплін, але й засобами позааудиторної діяльності. Якби реформи не проводилися в галузі соціальної політики, всі вони, в остаточному

результаті, замикаються на фахівцях соціономічної сфери, озброєних теорією й досвідом, сформованих як творча, активна особистість, що вміє мислити креативно, створювати суспільні цінності, працювати на благо найбільш уразливої частини населення країни.

Важливо пам'ятати про те, що підтримка інтересу студентів до майбутньої професії в системі вищої освіти відбувається в процесі формування в них як професійно важливих якостей, так і виховання професійного ідеалу. Для цього необхідно забезпечення професійної спрямованості навчання, що передбачає використання знань, умінь і навичок даної професії; активна діяльність студентів з використанням інноваційних форм, методів формування професійної спрямованості в процесі їхньої участі в роботі різних суспільних рухів; постановка таких завдань перед студентами, які максимально наближені до реальної практичної соціальної роботи; використання засобів морального стимулювання.

Формування спрямованості на професії соціоно-

мічної сфери – це не тільки знання з теорії, історії й методики соціальної роботи, педагогіки і психології, права, а спрямованість на діяльність, що проявляється через ставлення людини до інших людей, її готовність до надання іншим допомоги й підтримки у важких життєвих ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені досліджують проблему спрямованості особистості, в тому числі питання формування професійної спрямованості фахівців. Зокрема, заслуговують уваги праці таких науковців, як Т.Данилова (питання гуманістичної спрямованості особистості), О.Кравченко (соціальна обумовленість спрямованості), А.Ліщук (ціннісні орієнтації у структурі спрямованості особистості), І.Яворська-Ветрова (види спрямованості) та інші. Слід відзначити, що питання формування професійної спрямованості фахівців соціальної сфери досліджені недостатньо.

Мета дослідження: розкрити сутність спрямованості особистості та особливості формування професійної спрямованості у фахівців соціальної сфери. **Методи дослідження:** теоретичні (вивчення наукової літератури, аналіз, систематизація, порівняння, узагальнення отриманої інформації).

Виклад основного матеріалу. У найбільш загальному значенні під спрямованістю особистості розуміють сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості й визначають її вибірковість і активність. Спрямованість особистості характеризується її переконаннями, ідеалами, інтересами, схильностями, у яких виражається світогляд людини. У своїй структурі ці види спрямованості містять потреби, установки, відносини.

Психологічна енциклопедія визначає спрямованість особистості як сукупність стійких мотивів, які орієнтують діяльність людини і є відносно незалежними від наявних ситуацій. Ця система спонукає визначає активність особистості і вибірковість її відносин з навколишньою дійсністю. Існують три види спрямованості особистості: особистісна (в поведінці переважають мотиви, спрямовані на задоволення особистих потреб): колективістична (у поведінці і діяльності домінують громадські мотиви, які спонукають приносити користь людям, суспільству); ділова (провідними є мотиви, пов'язані з успішним виконанням певної діяльності, доручень [1, с.340].

Спрямованість особистості – це, фактично, провідна лінія життя, основа позитивного і негативного ставлення людини до інших людей, самої себе, навколишньої дійсності.

Н.Мась вважає спрямованість якістю особистості, що визначає систему спонукає (потреби, інтереси, мотиви, бажання, установки, переконання, ідеали, ціннісні орієнтації [2, с.50].

На думку Г.Данилової, спрямованість особистості характеризується системою провідних мотивів, які визначають внутрішню позицію особистості [3, с.4].

О.Кравченко наголошує на соціальній обумовленості спрямованості та її тісному зв'язку з діяльністю особистості [4].

А.Ліщук підкреслює важливу роль ціннісних орієнтацій в спрямованості особистості [5].

Якщо мова йде про спрямованість особистості при виконанні конкретної діяльності, то використовується поняття «професійна спрямованість». Будучи важливою стороною загальної спрямованості особистості,

професійна спрямованість представляє сукупність потреб, установок, інтересів, схильностей, ідеалів, переконань і визначає вибір життєвих цілей. Як підтверджують результати педагогічних і психологічних досліджень, професійна спрямованість сприяє розвитку всієї сукупності моральних якостей особистості, її пізнавальної активності, працездатності. У сучасних умовах професійна спрямованість є важливою рисою людини, що визначає успішний характер її діяльності, глибоку особисту зацікавленість і задоволеність роботою.

Багато дослідників (Г.Деркач, Б.Жернова, В.Раяцкас, В.шадриков та ін.) стверджують, що професійна спрямованість особистості тісно пов'язана із системою мотивів, що визначають внутрішню позицію особистості і проявляються в конкретних ситуаціях вибору професійної діяльності. Вони пропонують класифікацію формування психологічних систем професійної діяльності в такий спосіб:

- формування мотивів професійної діяльності передбачає спрямування мотиву на мету трудової діяльності. Важливим для формування професійної мотивації є «прийняття» людиною професії й знаходження особистісного змісту діяльності, у результаті чого формується цілісний спосіб поведінки працівника;

- формування мети професійної діяльності передбачає мету, свідомо обрану людиною, що розглядається як ідеальний образ результату. До цього рівня досягнення й прагне людина;

- формування інформації про програму діяльності передбачає:

- формування інформації про програму діяльності загалом;

- формування інформації про компоненти діяльності;

- формування інформації про способи виконання діяльності;

- формування інформаційної основи діяльності передбачає виділення й розгляд сприйняття інформації, оцінки значимості інформації, переробки інформації й побудова інформаційних образів;

- формування блоку прийняття рішень засновано на усвідомленні проблеми, її вирішенні, перевірці рішення, корекції вибору. Виділяють два типи рішень: засновані на логіці (детерміновані) і засновані на розрахунку найбільш сприятливої ймовірності досягнення мети (імовірнісні);

- формування підсистеми професійно важливих якостей виходить із того, що: 1) у людини вже є певні якості, при освоєнні професії відбувається їхня перебудова відповідно до особливостей даної професійної діяльності; 2) загальна логіка такої перебудови діяльності: а) зміна налаштування якостей відповідно до професійної діяльності; б) прояв і розвиток нових якостей і здатностей; в) формування індивідуального стилю діяльності, що характеризує фінальний етап розвитку професіоналізму.

Зазвичай виділяють такі критерії професіоналізму, як прагнення розвивати себе як професіонала; внутрішній професійний контроль (пошук причин успіху або неуспіху в собі самому й у специфіці професії); усвідомлення в повному обсязі професійних рис і ознак, розвинена професійна свідомість, цілісне бачення вигляду себе як майбутнього професіонала; розвиток себе засобами професії, компенсація відсутніх якостей та ін.

Формування ставлення до професії в багаторівневій

системі вищої освіти є переважно педагогічною проблемою. Отже, важливо здійснювати свідомий педагогічний вплив на мотивацію, що, у свою чергу, служить стимулом для внутрішньої роботи із самопізнання.

Особистість усвідомлено проявляє себе і свій потенціал через самоствердження, розкривається найбільше повно в тому, що для неї особливо важливо, значимо, до чого вона прагне особливо сильно й наполегливо. Тому, чим більш повно й цілеспрямовано людина буде проявляти й утверджувати себе в професійній сфері, тим більших результатів вона досягне. Чим більш енергійно бореться людина за здійснення свого професійного самоствердження, тим вище вона підніметься у своєму професійному становленні, своїй професійній зрілості.

Формувати професійну спрямованість у майбутніх фахівців – це означає зміцнювати в них позитивне ставлення до майбутньої професії, інтерес, схильності і здібності до неї, прагнення вдосконалювати свою кваліфікацію після закінчення навчального закладу, розвивати ідеали, погляди, переконання, престиж професії у власних очах майбутнього фахівця.

Факторами формування професійної спрямованості майбутнього фахівця і його професійного становлення можуть бути: спрямованість навчання на обрану професію; розвиток професійних інтересів; розвиток пізнавальних інтересів як умови активної пізнавальної діяльності людини; характер професійної спрямованості й рівень професійної майстерності.

Вважаємо, що комплекс особливо важливих якостей формування майбутнього соціального фахівця соціономічної сфери – це розуміння фахівцем почуття відповідальності, прагнення до постійного розширення професійних умінь і усвідомленого їх застосування. Розуміння всього цього веде до ефективних і системних проявів цих якостей в умовах сучасного рівня розвитку інформації. Професійною необхідністю в соціальній сфері є не тільки знання, ознайомлення з теорією, але й те, що, поряд з необхідним обсягом знань, студент здобуває здатність вирішувати практичні завдання й може створювати нові знання, уміння, навички, удосконалюючи й розвиваючи свою соціально-професійну компетентність.

Формування фахівця соціальної сфери обумовлено завданнями підготовки особистості, що вмє активізувати свій потенціал, проявляти компетентність, зв'язувати свої дії з очікуваним результатом, бачити проблеми конкретної особистості, працювати з нею, проявляючи професійну майстерність. Крім того, необхідний розвиток таких професійних якостей, як усвідомлення значимості свого «Я» у власній долі, уміння адекватно оцінювати сформовані життєві й професійні події.

Існує безліч різних видів компетентності, що визначають професійну спрямованість майбутнього фахівця соціономічної сфери [2]. Їх можна розподілити на чотири основних напрямки:

- 1) напрямок, що розглядає емоційно-ціннісне ставлення до професії, що реалізується у взаємодії й поведінці особистості;
- 2) напрямок, що визначає потребу, інтерес, схильність до соціальної роботи й покликання;
- 3) напрямок, що вивчає спрямованість як професійну якість особистості, що включає особистісні властивості й здатності;
- 4) напрямок, що визначає рефлексивне керування

процесами розвитку студентів – майбутніх фахівців.

Виділимо наступні особливо важливі для становлення фахівців соціономічної сфери якості: працьовитість, бажання працювати з людьми, порядність, справедливість, гуманізм, толерантність, доброзичливість, уважність, спостережливість, кмітливість, активність, оперативність, ініціативність, креативність, вимогливість до себе, почуття власного достоїнства, самостійність і критичність мислення, комунікативність тощо.

Серед професійних умінь і компетентностей фахівців соціономічної сфери особливо важливе значення мають комунікативні вміння, систематизація яких можлива на основі трьох функцій спілкування:

1) Знання й уміння, пов'язані з комунікативною функцією спілкування. Уміння чітко і ясно передавати думку, визначати мету й завдання діяльності, аналізувати висловлені судження й пропозиції партнерів, систематизувати ідеї в процесі спілкування в індивідуальній і груповій бесіді, виділяти загальне у висловлюваннях, особливе, відмінне; робити висновки, узагальнення, визначати помилки в судженнях, будувати спростування, уміти аргументувати свої пропозиції. Уміння передати інформацію в повідомленні, доповіді, лекції.

2) Знання й уміння, пов'язані з інтерактивною функцією спілкування. Уміння переконати, захопити, чітко формулювати прийняте рішення, вимогу, наказ, пораду, розпорядження, заохотити людину, висловити подяку, сформулювати осудження, за потреби зробити критичне зауваження, адекватно спілкуватися в конфліктній ситуації, організувати колективне схвалення рішення, провести збори.

3) Знання й уміння, пов'язані з перцептивною функцією спілкування. Поняття про ідентифікацію, як здатності поставити себе на місце співрозмовника. Управління власною комунікативною поведінкою. Саморефлексія, розуміння людиною власних достоїнств і недоліків у спілкуванні. Прийоми стримування своїх емоційних поривів, подолання схильності до поспішних узагальнень. Уміння «читати» настрої особистості, колективу; слухати й чути, правильно інтерпретувати отриману інформацію, вгадувати підтекст, розуміти мотиви, «налаштовувати» себе до співрозмовника, його темпераменту, характеру, психічного стану в цей момент, передбачати почуття й настрої у зв'язку зі змістовою стороною мовлення, мімікою й жестами, а також прогнозувати відповідні реакції в процесі спілкування.

У багатофункціональній діяльності фахівця соціономічної сфери професійна підготовка, його здатність конструювати свою діяльність, ефективно вирішувати складні професійні завдання, творчо підходити до справи є пріоритетними. Особистість майбутнього фахівця формується й розвивається одночасно з його професійними якостями, готовністю виконання майбутніх зобов'язань. Категорію «готовність» у нашому дослідженні розглядаємо як два взаємозалежних компоненти: готовність особистості до діяльності й готовність особистості до професійного саморозвитку.

Готовність майбутнього фахівця соціономічної сфери до професійної діяльності визначається:

- психологічною готовністю, тобто сформованою спрямованістю на професійну діяльність, установкою на соціальну роботу;
- науково-професійною готовністю, тобто наявністю необхідного обсягу суспільно-політичних,

психолого-педагогічних і спеціальних знань, необхідних для професійної діяльності;

– практичною готовністю, тобто наявністю сформованих на відповідному рівні професійних умінь і навичок;

– психофізіологічною готовністю, тобто наявністю відповідних передумов для професійної діяльності й оволодінням певною спеціальністю, а також сформованістю професійно значимих якостей особистості;

– фізичною готовністю, тобто відповідністю стану

здоров'я й фізичного розвитку вимогам професійної діяльності і професійної працездатності.

Висновок. Таким чином, становлення майбутнього фахівця соціономічної сфери в системі вищої освіти – це цілісний, безперервний, складний процес, орієнтований на формування професійно спрямованих і особистісних якостей, професійних здатностей, знань умінь і навичок, що відповідають етичним і кваліфікаційним стандартам сучасного соціального працівника, психолога, педагога.

Список використаної літератури

1. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М.Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
2. Мась Н.М. Дослідження факторів формування професійної компетентності майбутніх психологів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2009. Вип.22. С.49–54.
3. Данилова Г.М. Формування гуманістичної спрямованості особистості майбутнього психолога. Автореф. дис. канд. псих. Наук: 19.00.07. К., 2004. 19 с.
4. Кравченко О.П. Ставлення як критерій особистісного вибору. Актуальні проблеми психології. 2006. Т.1. Ч.18. С.105–109.
5. Ліщук А.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників. Психологія: реальність і перспективи. 2015. Вип.4. С.37–42.

References

1. Stepanov, O.M. (Ed.). (2006). *Psykhologichna entsyklopediia* [Psychological encyclopedia]. Akademvydav. (in Ukrainian)
2. Mas, N.M. (2009). Doslidzhennia faktoriv formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnih psykhologiv [Study of the factors of formation of professional competence of future psychologists]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, 22, 49–54. (in Ukrainian)
3. Danylova, H.M. (2004). *Formuvannia humanistychnoi spriamovanosti osobystosti maibutnoho psykhologa* [Formation of the humanistic orientation of the personality of the future psychologist]. Extended abstract of candidate dissertation. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Kravchenko, O.P. (2006). Stavlennia yak kryterii osobystisnoho vyboru [Attitude as a criterion of personal choice]. *Aktualni problemy psykhologii*, 1 (18), 105–109. (in Ukrainian)
5. Lishchuk, A.V. (2015). Vplyv tsinnisnykh oriientsatsii na profesiine samovyznachennia starshoklasnykiv [The influence of value orientations on the professional self-determination of high school students]. *Psykhologia: realist i perspektyvy*, 4, 37–42. (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 01.04.2024 р.

Стаття прийнята до друку 05.04.2024 р.

Kozubovska Iryna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Head of General Pedagogy and High School Pedagogy Department
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Kozubovskiy Rostyslav

Candidate of Pedagogical Sciences
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Smuk Oksana

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor
Department of Psychology
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

FORMATION OF PROFESSIONAL ORIENTATION OF FUTURE SPECIALISTS OF THE SOCIO-ECONOMIC SPHERE

Abstract. The article is devoted to the analysis of the problem of forming the professional orientation of future specialists in the socio-economic sphere. The purpose of the study is to reveal the essence of personality orientation and the peculiarities of the formation of professional orientation among specialists in socio-economic professions. Research methods applied: theoretical – study of scientific literature, analysis, systematization, comparison, generalization of the obtained information. It was established that in the most general sense, the orientation of the individual is understood as a set of stable motives that orient the activity of the individual and determine its selectivity and activity. The orientation of a person is characterized by his beliefs, ideals, interests, inclinations, which express the individual's worldview. In their structure, these types of orientation contain needs, attitudes, and relationships. If we are talking about the orientation of an individual when performing a specific activity, then the concept of «professional orientation» is used. Being an important aspect of the general orientation of the individual, the professional orientation represents a set of needs, attitudes, interests, ideals, beliefs and determines the choice of life goals. To form a professional orientation in future specialists means to strengthen in them a positive attitude towards the future profession, interest, inclination and ability to it, the desire to improve their qualifications after graduating from an educational institution, to develop ideals, views, beliefs,

the prestige of the profession in the eyes of the future specialist. In the multi-functional activity of a specialist in the socio-economic sphere, professional training, his ability to design his activity, effectively solve complex professional tasks, and creatively approach the matter are priorities. The personality of the future specialist is formed and developed simultaneously with his professional qualities, readiness to fulfill future obligations. We consider the category «readiness» as two interdependent components: the individual's readiness for activity and the individual's readiness for professional self-development. The readiness of the future specialist in the socio-economic sphere for professional activity is determined by: psychological readiness, scientific-professional, practical, psychophysiological, physical.

Key words: personality orientation, professional orientation, specialists in the socio-economic sphere, readiness, formation, professional activity.